

ABWEHRGRUPPE 218 (KAMPFGRUPPE EDELWEIß)

NEJASNÁ BILANCIA JASNÝCH ČINOV ZVLÁŠTNEJ NACISTICKEJ JEDNOTKY NA SLOVENSKOM ÚZEMÍ V ROKOCH 1944–1945

ZLATICA ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ

Pokračujúca defenzívna taktika vojsk Osy v severnej Afrike, vedúca k ich konečnej porážke spojeneckými armádami, a razantný obrat v hlavných vojenských operáciách na sovietskom území (a teda na tzv. východnom fronte) v roku 1943, ktorý predznamenal oslobodzujúci postup Červenej armády Európou,¹ oživil ďalšiu vlnu rokovania hlavných spojeneckých subjektov – USA, Veľkej Británie a Sovietskeho zväzu –, aby v konečnom aktivovali obnovenie bojov na západe Európy, resp. urýchlili otvorenie tzv. západného, resp. druhého frontu. Tieto kľúčové udalosti a s nimi súvisiace rozhodnutia² dávali jasný impulz a cieľ i národne oslobodzu-

-
- 1 Rady ktorej sa po štátnych prevratoch v auguste 1944 rozšírili aj o ozbrojené sily Rumunska, Bulharska ale i ďalších, oslobodených štátov.
 - 2 Počínajúc Casablanskou konferenciou (za účasti amerického prezidenta F. D. Roosevelta a britského premiéra W. L. S. Churchilla, uskutočnenou 14. až 26. januára 1943 v Maroku), na ktorej bol deklarovaný strategický plán spojeneckých vojenských akcií s cieľom dosiahnuť bezpodmienečnú kapituláciu mocností Osy (Nemecka, Talianska a Japonska). Dôležitým záverom bola tiež dohoda o odložení invázie na Sicíliu na leto 1943, oslobodenie Francúzska na jeseň roku 1943 a zároveň dohoda o zintenzívnení amerického bombardovania Nemecka. Rovnako dôležitá bola aj tretia Moskovská konferencia ministrov zahraničných vecí ZSSR, USA a Veľkej Británie, ktorá sa konala od 18. októbra do 1. novembra 1943, na ktorú nadväzovala Káhirska konferencia (krycie meno Sextant), za účasti F. D. Roosevelta, W. L. S. Churchilla a čínskeho generalissimusa Čankajška (Tiang Tie-š', ktorý od japonského útoku na Pearl Harbor roku 1941 stál na strane Spojencov), a taktiež britských a amerických náčelníkov štábov, konajúca sa v dňoch 22. až 26. novembra 1943. Významným prejavom konferencie bolo symbolické uznanie Číny za svetovú veľmoc. Súčasne 1. decembra 1943 bola vydaná tzv. káhirska deklarácia, odsudzujúca japonskú agresiu v Číne a v Tichomorí a požadujúca navrátenie anektovaných území. Diplomaticko-politické spojenecké úsilie vyvrcholilo Teheránskou konferenciou (s kódovým názvom Eureka), kľúčovým spojeneckým rokovaním druhej svetovej vojny. Išlo o vôbec o prvé spoločné osobné stretnutie hlavných predstaviteľov ZSSR, USA a Veľkej Británie (a teda J. V. Stalina, F. D. Roose-

júcim hnutiam, ktoré pretrvávali v rôznych podobách, avšak za podpory Spojencov jasne smerovali proti úhlavným nepriateľom a ich podporovateľom.

V dôsledku narastajúceho odporu proti kolaborujúcim vládam a okupačným jednotkám Osy vo východnej a centrálnej Európe boli nimi začiatkom leta 1944 prijaté konkrétne opatrenia, ktoré mali ich spravodlivý postup zastaviť. Situácia nebola iná ani v Slovenskej republike, ktorá si 14. marca 1944 pripomínala už 5. výročie svojho trvania z vôle a ochrany Adolfa Hitlera (1889–1945) na margo zničenia československej štátnosti.³

Vzájomné porozumenie medzi nemeckými nacistami a miestnou politickou reprezentáciou vytváralo navonok obraz pokojného, poslušného a aj vďačného Slovenska. Zachovanie tohto status quo stavu vládnú garnitúru nútilo k takmer bezvýhradnému súhlasu so všetkými nemeckými návrhmi a postupmi, ktoré si kládli za cieľ predovšetkým využiť strategickú polohu slovenského štátu pre svoje dobovačné ciele, jasne proklamované už v marci 1939.⁴ To bol i hlavný dôvod pre zničenie už v zárodku všetkých foriem domáceho odporu i otvoreného boja.

Ani na začiatku 21. storočia nespochybňujeme, že slovenská profašistická a pronacistická vláda neodolala nemeckému tlaku a súhlasila s príchodom nemeckých okupačných jednotiek na Slovensko potom, čo obdobie latentného odporu po štyroch rokoch na jar 1944 vstúpilo do svojho záverečného, organizovaného

velta, W. L. S. Churchilla, tzv. Veľkej trojky) v dňoch 28. novembra až 1. decembra 1943 v iránskej metropole Teherán. Predmetom rokovania bola predovšetkým ďalšia taktika boja proti mocnostiam Osy, ale tiež bolo načrtnuté povojnové usporiadanie Európy, pričom pozornosť bola sústredená najmä na budúcnosť Poľska. Hlavným výsledkom konferencie bol záväzok Spojencov otvoriť vo Francúzsku druhý front proti nacistickému Nemecku. Jej aktéri tak položili základ budúceho rozdelenia sfér vplyvu v Európe, ktoré bolo na nasledujúcich stretnutiach Veľkej trojky už len potvrdzované. Bezprostredne po jej skončení sa konala druhá Káhirská konferencia, na ktorej Churchill a Roosevelt v dňoch 4. až 6. decembra 1943 rokovali v poradí s druhým tureckým prezidentom Mustafom İsmetom İnönü o možnostiach spolupráce Spojencov s Tureckom a o jeho aktívnom zapojení do druhej svetovej vojny po ich boku. Turecko, síce už jednoznačne na strane Spojencov, si však aj naďalej uhájilo svoju neutralitu.

3 Nižňanský, Eduard a kol.: *Slovakisch-deutsche Beziehungen 1938–1941* in *Dokumenten I. Von München bis zum Krieg gegen die UdSSR / Slovensko-nemecké vzťahy 1938–1941* in dokumentoch. Od Mníchova k vojne proti ZSSR, Dokument (dok.) č. 69, s. 265–266. Bratislava 2009.

4 Už 23. marca 1939 bola odsúhlasená Zmluva o ochrannom vzťahu medzi Nemeckou ríšou a Slovenským štátom, súčasťou ktorej sa stala nemecká ochranná zóna na Slovensku (resp. ochranné pásmo, nemecky *Schutzzone*), vytýčená pozdĺž západných hraníc štátu a Protektorátu Čechy a Morava. Zóna bola kodifikovaná 28. augusta 1939 v Bratislave. O tri mesiace neskôr bol za veliteľa Ochrannej zóny menovaný generálmajor Walther Wecke, veliteľ cvičiska leteckých zbraní v Malackách. Zmluva nemeckému wehrmachtu tak stvrdila nielen výhradnú ekonomickú a politickú prihraničnú autoritu medzi podriadenými, bývalými štátotvornými národmi Československa, ale súčasne zabezpečila Nemecku prístup k hraniciam Poľska zo slovenského územia, pričom celkom legálne kontrolovala v *Schutzzone* tiež najdôležitejšie zbrojovky a vojenské sklady, a to až do konca vojny.

politického a vojenského boja na celoslovenskej úrovni s jasnými cieľmi – spacificovať kolaborantov a predstaviteľov politického režimu a obnoviť československú štátnosť.⁵ Prítomné nemecké autority v čele s nemeckým vyslancom Hannsom Elardom Ludinom (1905–1947) veľmi citlivo a podrobne (podporované predovšetkým nacistami usidlenými v českých zemiach)⁶ zaznamenávali činnosť ozbrojených partizánskych jednotiek ale aj tajné zoskupovanie vojenských povstaleckých síl, pohyb ktorých predovšetkým Ministerstvo národnej obrany (MNO) v čele s generálom Ferdinandom Čatlošom (1895–1972) predpokladalo riešiť vlastnými silami a aj vlastným postupom. MNO jednalo o presune svojich dvoch technických divízií⁷ na Slovensko k obrane slovenských hraníc od Čerchovského pohoria po protektorátnu hranicu.⁸ Nemecká strana ale nesúhlasila. Dôvodov bolo niekoľko a medzi najpodstatnejší sa radil značný počet zajatcov a dezertérov, ako na východnom, tak talianskom fronte, čo u Nemcov vzbudzovalo pochybnosti o bojovej odhodlanosti príslušníkov slovenských vyšších vojenských jednotiek. Obe divízie zostali mimo slovenský štát a plne pod kontrolou nemeckých veliteľstiev. Ríšsky diplomat H. E. Ludin a štátny minister Karl Hermann Frank (1898–1946), aktívny nacist, po úmrtí Reinharda Heydricha (1904–1942) explicitne úradujúci v protektoráte, 27. augusta už nepokryte žiadali zmeny vo vláde slovenského štátu. K ním skutočne došlo, ale až 5. septembra, a teda v čase, keď povstanie na Slovensku, vyhlásené 29. augusta 1944, už prebiehalo, ale súčasne v plnej pohotovosti boli aj nemecké vojenské, bezpečnostné a zvláštne jednotky a z domácich zdrojov sa verbovala Domobrana, pod velením nového ministra národnej obrany Štefana Haššíka (1898–1985). Súčasne boli organizované tzv. aktivované jednot-

5 Podrobne: Jablonický, Jozef: Z ilegality do povstania: Kapitoly z občianskeho odboja. Bratislava 1969. Zudová-Lešková, Zlatica: Cesty k sebe. Praha 2009.

6 Dianím na Slovensku od jari 1944 bol zvlášť znepokojený nemecký štátny minister K. H. Frank, ktorý situáciu na Slovensku vyhodnocoval ako kritickú a žiadal (avšak nielen on) z obavy o vplyve udalostí v Protektoráte o zásah nemeckú armádu. Podrobne: Prečan, Vilém: Slovenské národné povstanie. Nemci a Slovensko. Dokumenty. Bratislava 1970, dok. č. 71–75, s. 162 až 168, ale i iné.

7 Konkrétne Rýchlej (motorizovanej) divízie, ktorá vznikla v druhej polovici júla 1941 po viacnásobnej reorganizácii Rýchlej skupiny a Rýchlej brigády. Táto po ústupe z Kaukazu bola prestavaná na 1. pešiu divíziu, neskôr 1. technickú divíziu a v auguste 1944 operovala v Rumunsku, poverená úlohou stavať opevnenia. Zaisťovacia divízia, ktorá vznikla v polovici augusta 1941 z jednotiek 1. a 2. divízie slovenskej Armádnej skupiny s cieľom pôsobiť na území Sovietskeho zväzu, kde vykonávala strážnu službu v priestore na západ od Kyjeva. V auguste 1944, po reorganizáciách na 2. technickú divíziu, uplynulo práve rok čo pôsobila v severnom Taliansku. Mičianik, Pavel: Slovenská armáda v ťažení proti Sovietskemu zväzu (1941–1944) I. V operácii Barbarosa Banská Bystrica 2007. Klubert, Tomáš: Slovenská armáda v druhej svetovej vojne slovom a obrazom. Bratislava 2016. Mičianik, Pavel: Slovenská armáda v ťažení proti Sovietskemu zväzu II. (1941–1944) – zaisťovacia divízia a železniční pionieri, Bratislava 2020.

8 Podrobne: Prečan, V.: Slovenské národné povstanie, Nemci a Slovensko, dok. č. 70, s. 160–162.

ky Hlinkovej gardy (HG), 18. septembra 1944 oficiálne premenované na Pohotovostné oddiely Hlinkovej gardy (POHG), činnosť ktorých bola riadená reorganizovaným Hlavným veliteľstvom Hlinkovej gardy (HVHG) v čele s Otomarom Kubalom (1906–1946).⁹ Do jednotiek POHG¹⁰ vstupovali zo začiatku mladí muži dobrovoľne, s nadšením, i keď v mnohých prípadoch inšpirovaní lákadlami finančných a sociálnych výhod.¹¹ Postupne však došlo i na prijatie dobrodruhov, trestancov, bývalých zajatcov, a tiež na povolávacie rozkazy, a teda mnohí sa súčasťou tohto útvaru stali z alibizmu aj donútenia, čo však nič nemenilo na fakte, že jednotky POHG presahovali počet 5 000 mužov, sformovaných už v druhej polovici septembra 1944 do 38 pohotovostných oddielov, šiestich poľných rôt a troch poľných práporov. Príslušníci poľných práporov spolupracovali priamo s nemeckým Sicherheitdienst-om (SD, Bezpečnostná služba)¹² a Sicherheitpolizei (SiPo/Sipo, Bezpečnostná polícia).¹³

Vládny nariadením č. 145 z 15. septembra t. r. sa príslušníci konajúci službu za brannej pohotovosti štátu v POHG dostali na roveň vojenským osobám v činnej službe, čím bola prinavrátená skrytá konkurencia medzi vojakmi Domobrany a gardistami. POHG sa súčasne podľa nemeckých pravidiel výstavby vojenských zborov bezpečnostnej služby v druhovojnovej Slovenskej republike dostali do privilegovaného „úderného klubu“ HG, Hlinkovej mládeže, Freiwillige Schutzstaffel (FS, v preklade Dobrovoľný ochranný zbor) a Heimatschutz (HS, resp. SS-Heimatschutz Slowakei), jednotky pre ochranu slovenských Nemcov pred narastajúcou partizánskou činnosťou na Slovensku. Jej vznik koncom júla 1944 inicioval Franz Karmazin (1901–1970), vodca nemeckej národnej skupiny na Slovensku. Tvorili ju tiež nemeckí občania žijúci na Slovensku, ktorí sa spoločne formovali medzi 14. a 19. augustom pod velením Standartenführera SS Günthra Adolfa Ferdinanda von Klugeho (1882–1944). Útvar sa špecializoval na prenasledovanie Židov, Cigánov a od začiatku septembra 1944 aj povstalcov.

9 Sokolovič, Peter: Hlinkova garda 1938–1945. Bratislava 2009, s. 390–391.

10 Názov útvaru bol uzákonený Rozkazom HVHG č. 8 z 18. 9. 1944. Slovenský národný archív (ďalej SNA), f. Hlinkova Garda, 604–54–1.

11 Sokolovič, P.: Hlinkova garda 1938–1945 s. 396–397.

12 Sicherheitdienst bola prvou spravodajskou službou Schutzstaffel (SS, Ochranný oddiel) a Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei (NSDAP, Národnosocialistická nemecká robotnícka strana). Medzi rokmi 1933 až 1939 bola SD spravovaná ako nezávislý úrad SS, následne bola podriadená Reichssicherheitshauptamt-u (RSHA, Hlavnému ríšskemu bezpečnostnému úradu) ako jeden z jeho siedmich úradov.

13 Sicherheitspolizei bola v rokoch 1919 až 1936 nemeckou elitnou policajnou zložkou s prednostnou úlohou dodržiavať poriadok pri hromadných zhromaždeniach. Následne slúžila ako nacistická elitná policajná zložka. V roku 1939 bola formálne zrušená začlenením do RSHA, i keď samotný názov SiPo sa používal až do konca vojny.

Často sú protipartizánske jednotky Einheit Jozef (Jozef), Edelweiß (Plesni-vec), Schneewittchen (Snehulienka) a jednotky (komandá) zvláštneho určenia (Zur besonderen Verwendung, ďalej len ZbV) číslo 7a, 15, 27, 29, o celkovom počte asi 2600 mužov považované od svojho vzniku za organickú súčasť POHG. Platil však opak: jednotky a útvary POHG (s výnimkou práporov) boli nemeckými okupantmi hojne využívané v nimi iniciovaných jednotkách, pretože dobre poznali terén aj obyvateľstvo svojich úsekov, ktoré zneškodňovali ľstou a pre svoju brutalitu boli považované za obávané jednotky SS. Túto skutočnosť potvrdzuje aj takmer 3 000 obetí, ktoré boli krátko po vojne exhumované z 211 hromadných hrobov.¹⁴

Zrod v poradí tretej vlády vojnového Slovenska bol ponížením najvernejšieho stúpenca nemeckého nacizmu Vojtecha Tuku (1880–1946), ktorý bol po takmer piatich rokoch úradovania zbavený funkcie predsedu vlády aj ministra zahraničných vecí. Zostať naďalej pre Nemcov dôveryhodným sa z bývalých ministerských potentátov podarilo iba Alexandrovi Machovi (1902–1980), Gejzovi Medrickému (1901–1989) a Mikulášovi Pružinskému (1886–1953); posledným dvom uvedeným takmer výhradne pre svoju odbornosť, a nie servilnosť. Nová vláda v čele so Štefanom Tisom (1897–1959), príbuzným prezidenta republiky Jozefa Tisu (1887–1947), celkom odovzdane zabezpečovala potrebnú správnu a hospodársku koordináciu s okupačnými orgánmi, ktoré sa tak mohli zamerať na represívnu činnosť voči revolte, vyhlásenej vo večerných hodinách 29. augusta 1944. Blitzniederlage (blesková porážka) povstania sa však nekonala, a bolo nutné sa všestranne postarať o zásobovanie ako slovenských, tak nemeckých vojsk, mnohonásobne prevyšujúcich povstalecké, čo bolo úradne stvrdené 9. októbra 1944 Slovensko-nemeckou medzištátnou dohodou o zásobovaní jednotiek nemeckej brannej moci (SS-Oberabschnitt) na Slovensku.¹⁵ Tento súhlas mal za následok nielen legalizovanie národohospodárskeho drancovania Slovenska, ale súčasne bola otvorená cesta k prednostnej masovej likvidácii povstalcov a rovnako praktickým nastolením Endlösung der Judenfrage¹⁶ formou nových lapačiek aj občanov židovského a cigánskeho pôvodu. Obnovený bol zberný tábor pre Židov v Seredi a pre Cigánov v Dubnici nad Váhom, a tiež boli zriadené zberné strediská v Devínskej Novej Vsi, Plaveckom Podhradí, Železnej studničke, Jure pri Bratislave, Petržalke, Žiari nad Hronom a inde, odkiaľ väzňov deportovali do nemeckých zajateckých, koncentračných a vyhladzovacích táborov, či táborov pobočných, zriadených v Nemecku, ale najmä na anektovanom území Poľska, Rakúska a českých zemí.

14 Halaj, Dušan a kol.: Fašistické represálie na Slovensku. (Druhé doplnené a rozšírené vydanie). Bratislava 1990, s. 6.

15 Prečan, V.: Slovenské národné povstanie. Nemci a Slovensko, dok. č. 171, s. 337–339.

16 Rozumej: Konečné riešenie židovskej otázky.

Za patrónov uskutočňovania tohto zámeru boli považovaní nemeckí SS-mani, kovaní skúsenosťami z organizovania stíhacích, tzv. protigerilových a teroristických jednotiek¹⁷ v okupovaných krajinách, ktoré – často i za naivnej podpory domáceho obyvateľstva – boli po vycvičení začlenené do širších útvarov a zväzov so zvláštnym poslaním, ale tiež jednotiek Waffen-SS, určených pre bežné vojenské operácie. Vo svojej podstate však predstavovali jednotky nacistickej armády pod velením ríšskeho vodcu SS a šéfa gestapa, Heinricha Luitpolda Himmlera (1900–1945),¹⁸ majúce na konci vojny približne 950 000 mužov, väčšinou dobrodruhov, často s kriminálnou minulosťou, kolaborujúcich z podmanených európskych zemí, či len do času z tzv. spriatelnených krajín, medzi ktoré sa zaradilo aj Slovensko.

Vlastný časový a priestorový sled prenasledovania Židov, plný krutého teroru, vražd, plienenia, vypálených obcí a surového uplatňovania taktiky spálenej zeme v jednotlivých regiónoch Slovenska, sa odvíjal od štruktúry Einsatzgruppe H der Sicherheitspolizei und des Sicherheitdienst (v preklade do slovenčiny najviac používaný t. h. Pohotovostná skupina H, prípadne Operačná skupina H), nadväzujúcej, ostatne ako napovedá samotný oficiálny názov, na praktiky bezpečnostnej polície SiPO a bezpečnostnej služby SD. Jej štáb a dve najdôležitejšie komanda – Einsatzkommando 13 a Einsatzkommando 14 – boli založené v Brne na prelome augusta a septembra 1944, a teda bezprostredne po vypuknutí Slovenského národného povstania (SNP). Do čela štábu bol povolaný SS-Obersturmbannführer Josef Witiska (1894–1946), ktorý činnosť skupiny od 31. augusta až do apríla 1945 koordinoval z Bratislavy.¹⁹ Jej výkonmi jednotkami boli málopočetné vojenské komandá, či skôr operačné oddiely, zložené spravidla z ľahkej pechoty, prípadne špeciálnych síl, určených pre plnenie zvláštnych úloh. Okrem uvedených postupne boli založené ďalšie jednotky: Zvláštne komando 7a (Sonderkommando 7a), Komando špeciálneho určenia 29 (ZbV-Kommando 29), Zvláštne komando špeciálneho určenia 15 (Sonderkommando ZbV 15) a od ja-

17 V zmysle používania násilia voči osobám ako prostriedku zastrašovania.

18 Medzinárodný vojenský tribunál v Norimbergu vyhlásil Waffen-SS za zločineckú organizáciu. Vyvinuli sa z dvesto člennej jednotky Hitlerovej osobnej ochranky (Schutz Staffel der NSDAP, odtiaľ skratka SS) ešte v dobách, kedy Hitler nebol kancelárom, ale iba vodcom NSDAP. Väčšina príslušníkov Waffen-SS sa vtedy regrutovala z bývalých Freikorps (slobodných zborov), členovia ktorých vstúpili do takzvanej 1. SS-Panzer Division „*Leibstandarte SS Adolf Hitler*“, ktorá bola vytvorená Himmlerom na Hitlerovu žiadosť ako jeho ochranka. Neskôr ale boli Waffen-SS nasadzované do bežných vojenských úloh na fronte (často ako elitné jednotky), vykonávali stráž v koncentračných táborech a po celú dobu svojej existencie tvorili aj osobnú stráž Hitlera. Počas druhej vojny operovalo 39 samostatných (špecializovaných) Waffen SS divízií.

19 Dňa 15. novembra 1944 bola Pohotovostná skupina H bezpečnostnej polície a SD pretransformovaná na Veliteľstvo bezpečnostnej polície a SD na Slovensku – Befehlshaber der Sicherheitspolizei und SD in der Slowakei.

nuára 1945 aj Komando špeciálneho určenia 27 (ZbV-Kommando 27), pôsobiace na východnom Slovensku.²⁰

Už 1. septembra 1944 velenie Pohotovostnej skupiny H jasne deklarovalo, že za jediného spoľahlivého partnera na Slovensku považuje Hlinkovú gardu (HG), polo-vojenskú organizáciu vládnej Hlinkovej slovenskej ľudovej strany (HSLŠ), sformovanú už v prvej polovici roku 1938 a zlegalizovanú 8. októbra 1938.²¹ Jej príslušníci neoperovali proti povstalcovi v ucelenej samostatnej jednotke, ale boli zaradzovaní do jednotlivých kománd pod takmer výhradne nemeckým velením, nasadzovaných do akcií proti partizánskym jednotkám, a tiež do teroristických záťahov proti civilnému obyvateľstvu spolu s príslušníkmi POHG a Heimatschutzu.

Na začiatku leta 1944 v súvislosti s aktivitami partizánskych skupín zvlášť na východnom a strednom Slovensku, a taktiež alarmujúcich správ o protinemeckých náladách v armáde slovenského štátu, padla voľba na SS-Obersturmführera Waltra Pawlowskeho (1913 –?), veliteľa Kampfschulle (vojnovej školy) v Badene pri Viedni. Tu sa školili a cvičili poddôstojníci a dôstojníci prevažne z nechválne známej divízie Brandenburg²² s cieľom spacificovať akékoľvek partizánske akcie, čo bolo výsostným poslaním zorganizovaných špeciálnych teroristických a diverzných útvarov SS-Jagdeinsatz Slowakei (v preklade SS Stíhacieho zväzu Slovensko). V júli 1944, kedy činnosť partizánov naberala na svojom význame, podporená predovšetkým výsadbami zo Sovietskeho zväzu, obdržal W. Pawlowski rozkaz na zriadenie prvej údernej jednotky – Streifkorps-u s krycím názvom Jozef, spolu s pridelenou osobnou podporou SS-Oberscharführer-a Kurta Wernera Tuttera (1909–1983), ktorý sa stal jeho zástupcom.²³ Dôstojnícky základ útvaru tvorili príslušníci SS Jagdverband Südost (SS Stíhacieho zväzu Juhovýchod) a časť mužstva bola prevelená z práporu Sonderverband ZbV, jednotky zvláštneho určenia uvedenej divízie Brandenburg. Všetky jednotky ZbV mali najvyššieho veliteľa príslušníka SS, a ani v tomto prípade nebola urobená výnimka. Ich tzv. vrchným veliteľom bol ríšsky vodca SS, šéf gеста-pa a hlavný architekt holokaustu Heinrich L. Himmler.

Kapitán Jaroslav Krátky (1911–1945), styčný spravodajský dôstojník československej armády, pôsobiaci od apríla 1944 tajne na Slovensku, podal 24. augusta prostredníctvom vysielacky Vít ministromi národnej obrany, generálovi Sergejovi

20 Sládek, Oldřich: Ve znamení smrtihlava. Nacistický protipartizánský aparát v letech 1944–1945. Praha, 1991. Šindelářová, Lenka: Einsatzgruppe H: Působení operační skupiny H na Slovensku 1944/1945 a poválečné trestní stíhání jejich příslušníků. Praha 2015.

21 Šindelářová, L.: Einsatzgruppe H: Působení operační skupiny H na Slovensku, s. 160.

22 Podrobne: Brockdorff, Werner: Geheimkommandos des zweiten Weltkrieges. Verlag Welsersmühl 1968.

23 O životě K. W. Tuttera: Navara, Luděk: Smrt si říká Tutter. Nacistický vrah ve službách StB. Brno 2002.

Ingrovi (1894–1956) do Londýna správu o požiadavke Nemcov okupovať Slovensko, čo však bolo Tisovou vládou odmietnuté s odôvodnením, že danú situáciu zvládne vlastnými silami. Musela však priznať, že zastaviť šíriace sa partizánske hnutie je nad jej sily, a tak volila postupné kroky. Prvý krok – vyhlásenie stanného práva, ako sa ukázalo, nemalo ani len zastrašujúci charakter, a skôr podnietilo k ďalším protivládnyh aktivitám. Štatárium bolo ministrom vnútra Alexandrom Machom (1902–1980) akceptované už 12. augusta 1944, i keď vyhlášky samotné sa medzi obyvateľstvo dostali až o štyri dni neskôr.²⁴ Prítomné nemecké diplomatické a vojenské autority v čele s nemeckým vyslancom H. E. Ludinom a vojenským atašé, Oberstleutnant-om Alfredom Elgerom (životné údaje nezistené) sa chovali povýšenecky a nekompromisne a s reakciou ani vlády, ani obyvateľstva evidentne spokojní neboli. Svedčí o tom Ludinov telegram, odoslaný v ten istý deň (24. augusta) nadriadenému Zahraničnému úradu do Berlína, v ktorom informoval, že podnikol kroky k presunu niekoľkých nemeckých jednotiek do blízkosti slovenského územia, resp. na slovenské územie, nakoľko „*Podľa všeobecného názoru možno teraz ešte rýchlym a energickým zásahom zamedziť ďalšie rozšírenie partizánov. Slovenská armáda a bezpečnostné oddiely na to samy nestačia.*“²⁵

Obdobný názor zastával aj nemecký beráter (rozumej poradca) HG Obersturmbannführer Viktor Nageler (1903– nezistené), ktorý vyvíjal tlak na Pawlowského, aby urýchlil výcvik „*brancov*“, nakoľko situáciu na Slovensku považoval za výbušnú a nezvládnuteľnú a zrejme tušil, že dôjde k prevratovým udalostiam (v nemeckej hantírke „*odmietnutiu poslušnosti a sprisahaniu*“).²⁶ Obdobný postoj zaujal aj a veliteľ Nemeckej vojenskej misie na Slovensku (Deutsche Heeren Mission – DHM), generál Alfred Ritter von Hubicki (1887–1971), ktorý tri dni pred vyhlásením povstania nariadil presun SS Jagdeinsatz Slowakei k Bratislave, aby tak zabránil povstalcem prevziať moc nad mestom. Celý útvar v sile asi 80 mužov bol prevelený do blízkosti hlavného mesta slovenského štátu, aby o dva dni neskôr jeho príslušníci obsadili vládne budovy, banky, poštové a telegrafické úrady, rozhlas a ďalšie strategicky významné objekty. Pozornosť sa sústredila najmä na stráženie prezidentského paláca, obsadenie ministerstva národnej obrany a na asistencie pri odzbrojovaní slovenských vojakov zapojených do povstania. Za úspešne prevedenie akcií bol zodpovedný Dr. Ervín Reidl (životné údaje nezistené), bývalý štátny zástupca v Šumperku, ktorý sa stal osobným strážcom slovenského prezidenta Msgr. Tisa. Deň na to, 29. augusta 1944, bolo

24 Prečan, Vilém: Slovenské národné povstanie. Dokumenty. Bratislava 1965, dok. č. 149, s. 317.

25 Tamže, dok. č. 150, s. 317–318.

26 Schvarc, Michal: Úvaha nemeckého vyslanca Hansa Elarda Ludina o systéme poradcov na Slovensku. In: Pamäť národa, roč. 5, 008, č. 3., s.65. Karpáty, Vojtech: Pohotovostné oddiely Hlinkovej gardy 1944–1945. Organizácia a aktivity. Vojenská história č. 4/2005, s. 45, 272 a n.

vyhlásené SNP a povstalci mali pod kontrolou takmer celé územie Slovenska; pravda, s výnimkou Bratislavy a jeho najvýchodnejších častí.

Povstanie bolo činom domáceho a zahraničného slovenského a československého odbojového hnutia proti vstupu nemeckých okupačných vojsk na územie Slovenska, čím bol československej brannej moci daný jeho vojenský cieľ. Politickým zámerom bolo predovšetkým odstrániť režim Hlinkovej slovenskej ľudovej strany a obnoviť Československú republiku na demokratických základoch. Revolta však okamžite aktivovala nemeckú brannú moc (a hlavne jej dve základné zložky Heer – pozemné vojsko a Luftwaffe – letectvo). Stranou však nezostali ani jej bezpečnostné a spravodajské zložky. Strata slovenského zázemia rázom inšpirovala Nemcov k vzniku osvedčených ale i nových špeciálnych útvarov a kománd, avšak v svojej podstate nevybočujúcich zo zámeru ľstou a brutalitou ohromiť a zlikvidovať nepriateľa. Čas zohrával aj v tomto boji významné postavenie.

Zrýchlili sa práce s premiestnením operačného velenia SS na Slovensko, pričom výcvik a nábor prebiehal najskôr v Bratislave, avšak pre utajenie tejto činnosti a aj zachovanie anonymity prihlásených, prevažne mladých slovenských mužov, väčšinou bažiacich po nových zážitkoch ale i nových odmenách, boli tieto premiestnené do obce Sekule, rozprestierajúcej sa na rozmedzí Slovenska, Českých zemí a Rakúska. Pod velením SS-Oberscharführera Tuttera sa tu činilo až do jari 1945 školiace a výcvikové stredisko osobného boja, sebaobrony, ničenia budov a mostov a prípravy atentátov. V dňoch od 12. septembra do 5. októbra 1944 tri čaty Streifkorps-u Jozef zasahovali taktiež v Nitre a Holíči, a to v zostave miestnych POHG, budovaných od 8. septembra 1944.²⁷ Streifkorps Jozef a POHG pôsobili v rámci Jagdverbande Slowakei a o 9 dní neskôr boli včlenené do SS Stíhacieho zväzu Slovensko (SS Jagdeinsatz Slowakei), ktorý bol súčasťou SS Stíhacieho zväzu Juhovýchod (SS Jagdverband Südost).

Z uvedeného teda vyplýva, že i keď k oficiálnej dohode o úzkej spolupráci gardistov s nemeckými špeciálnymi bezpečnostnými jednotkami došlo až 22. novembra 1944 (na porade okresných veliteľov HG) v Trenčíne, táto už obojstranne fungovala prinajmenšom od 12. septembra 1944 až do marca 1945, i keď s „malou“ úpravou vo februári 1945.²⁸

27 V rokoch 1944–1945 dosiahli POHG maximálny počet 38 pohotovostných oddielov, 6 poľných rôt a 3 poľné prápory (aj keď tie pod POHG priamo nespádali). Počet jednotiek bol kolísavý, celkovo ich tvorilo vyše 5 000 mužov. Príslušníci POHG sa preukázateľne podieľali na zavraždení približne 4 000 ľudí a spolupracovali aj na deportáciách do koncentračných táborov. Známe sú brutálne popravy zajatých povstalcov, partizánov i civilného obyvateľstva vo vápenke v Nemeckej a vraždenie v Kremničke. Účasť POHG je potvrdená aj na trestných výpravách proti civilnému obyvateľstvu v obciach Smrečany, Plešivá alebo v osade Mağale.

28 Kedy sa celý štáb stíhacieho zväzu etabloval v Turčianskych Tepliciach a podliehal priamemu veleniu Heinricha L. Himmlera. Súčasne sa začal prezentovať ako SS-Jagdeinsatz Slowakei 232 s predpokladaným počtom aktívnych 500 príslušníkov.

Súčasťou SS Stíhacieho zväzu Slovensko sa po reorganizácii 6. októbra 1944 stala nielen Einheit Jozef (v slovenčine doslovne Jednotka Jozef), ale taktiež jednotka Edelweiß. Nevylučujeme, že na prelome októbra a novembra 1944 boli položené základy aj tretej jednotky, nazvanej Schneewittchen (Snehulienka), o ktorej máme zatiaľ pramálo poznatkov. Stretávame sa i s názorom, že základy jednotky boli položené až v decembri 1944 a jej trvanie bolo krátkodobé.²⁹

Nová, povstalcami vyvolaná situácia si vyžiadala zo strany nemeckých okupantov (legálnou tlačou prezentovaných ako ochrancov slovenskej štátnosti) nielen nové postupy ale i nových a skúsených mužov. Tento prístup platil zvlášť pre komandá nemeckého Abwehru (v preklade Obrany), nemeckej nacistickej vojenskej spravodajskej služby, ktoré sa nevenovali len vyhodnotením získaných správ, ale i priamej likvidácii nepriateľa všetkými možnými prostriedkami. Medzi vyvolených, ktorí mali čo v najkratšom čase zvládnuť „*partizánske bandy a neposlušné vojsko*“ a zaviesť poriadok, patrilo Oberleutnant Erwein Sigismund Graf von Thun-Hohenstein (1896–1946). Jeho prvovojnová vojenská kariéra bola obnovená vďaka jeho talentu na jazyky³⁰ v roku 1940, kedy bol pridelený k brandenburskej Špeciálnej jednotke ZbV 800, kde viedol sabotážny výcvik. Po nemecko-slovenskom útoku na Sovietsky zväz 22. júna 1941, bol poverený náborom dobrovoľníkov medzi sovietskymi vojnovými zajatcami s prednostným prijímaním ukrajinských nacionalistov a kozákov. Vytváral z nich prepadové a sabotážne (v zmysle používania teroristických zásad) jednotky. Načas velil Bataillonu Ukrainische Gruppe Nachtigall (práporu Ukrajinskej skupiny Slávik, uvádzaného tiež ako Légia ukrajinských nacionalistov), ktorý bol súčasťou jednotky zvláštneho určenia Lehrregiment Brandenburg ZbV 800 (Brandenburského výcvikového pluku ZbV 800).³¹ Gróf von Thun-Hohenstein sa

29 Jednotka sa údajne podieľala len na fatálnom prepade velenia Hlavného štábu partizánskeho hnutia (HŠPH), reorganizovaného 29. 10. 1944 z Hlavného štábu partizánskych oddielov na Slovensku, skoro ráno 10. 11. t. r. v údolí Lomnistej doliny pod Chabencom. Plevza, Viliam: Dejiny SNP 1944, 5. zväzok, Bratislava 1985, s. 159–162. Dostupné na <https://www.pametnaroda.cz/cs/novak-bohumil-1920> (cit. 14. 10. 2023). Porovnaj na https://cs.wikipedia.org/wiki/SS-Jagdeinsatz_Slowakei#cite_note-9 [cit. 4. 1. 2024].

30 Ovládal niekoľko jazykov vrátane slovenčiny, češtiny, poľštiny, angličtiny a takmer dokonale ruštiny.

31 Spolu s práporom Roland bol jedným z dvoch útvarov sformovaných 25. februára 1941 náčelníkom Abwehru Wilhelmom Canarisom, ktorý schválil zriadenie ukrajinskej jednotky pod nemeckým velením. Táto bola zostavená z ukrajinských dobrovoľníkov, ktorí podliehali rozkazom Stepana Andrijoviča Banderu, od roku 1941 vodcu ukrajinského národného hnutia na západnej Ukrajine a predsedu radikálneho krídla Organizácie ukrajinských nacionalistov (OUN-B), považovanej za xenofóbne a antisemitské nacionalistické politické hnutie, ktoré vzniklo už v 20. rokoch 20. storočia. OUN hlásala ideu samostatnej Ukrajiny, nezávislej od Poľska a Sovietskeho zväzu. V roku 1943 boli existujúce jednotky reorganizované na Ukrajinskú povstaleckú armádu (UPA), ktorej príslušníci boli zjednodušene označovaní ako banderovci.

väčšiny akcií práporu Nachtigall osobne zúčastnil, a teda s veľkou pravdepodobnosťou nebol len svedkom masakrov židovských obyvateľov Lvova.³² Od septembra 1942 až nového roku 1943, kedy bol pri zásahu ranený, velil Abwehrtruppe Panzer 207 v rámci Frontaufklärungskommando 203,³³ ktorého sabotážne operácie vykonávané v zázemí Červenej armády si vyžiadali prinajmenšom 600 obetí. Po uzdravení sa 12. apríla 1943 navrátil v postavení veliteľa Abwehrtrupp-e 204³⁴ do ukrajinského Kirovogradu, avšak o tri mesiace neskôr, 13. júla t. r., bol opäť ranený. Tentokrát prišiel takmer o ľavú ruku, ktorú mal už takmer nepohyblivú. Začiatkom septembra 1943 bol však opäť prehlásený za boja schopného a po absolvovaní dovolenky u príbuzných vo Viedni mu bol 30. októbra 1943, údajne ako prvému príslušníkovi Abwehru, udelený Nemecký kríž v zlate³⁵ a v decembri t. r. bol povýšený do hodnosti majora. Jeho kariéra pokračovala v Ríme, kde pôsobil ako vedúci úradu kontra-rozvedky a po oslobodení mesta miest, bol odvelený do Milána.³⁶

Všetko nasvedčuje tomu, že major Thun-Hohenstein navštívil Bratislavu už v druhej tretine septembra 1944, aby spoločne s SS Obergruppenführerom a generálom Waffen SS Gottlobom Christianom Bergrom (1896–1975), veliteľom Nemeckých vojsk na Slovensku (Deutscher Befehlshaber in der Slowakei),³⁷ pre-rokoval celkovú situáciu postavenia nemeckých a povstaleckých vojsk. Schôdzku ale inicioval dôstojník Abwehru, Oberstleutnant Fechner,³⁸ ktorý majora in-

32 Mesto Lvov a jeho okolie predstavovalo tretie najpočetnejšie židovské osídlenie v Poľsku (dnes je mesto súčasťou Ukrajiny). Pogromy Židov v Lvove sa vyhrotili do dvoch masakrov. Prvý sa odohral 30. júna až 2. júla a druhý 25. až 29. júla 1941. Jednotkami Einsatzgruppen, ukrajinskými nacionalistami a ukrajinskými milíciami bolo zavraždených na 6 000 Židov

33 Jednalo sa o Frontové prieskumné komando/á (s označením FAK/F.A.Kdo./FA-Kdo.), ktoré spolu s početne menšími jednotkami frontových prieskumných útvarov (FAT/F.A.Trupp/FA-trupp) boli tajnými elitnými jednotkami nemeckej obrany a RSHA, ktoré operovali ďaleko za nepriateľskými líniami.

34 K poslaníu a činnosti Abwehrgruppe 204 na <https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP83-00415R008300060006-7.pdf>. [cit. 18. 12. 2023].

35 Thun-Hohenstein, Miriam: Příběh hraběte. Erwein Sigismund von Thun-Hohenstein. Praha 2018, s. 79–80. Nemecký kríž – Deutsches Kreuz (vo variantoch zlata a striebra) bol zavedený Adolfom Hitlerom 16. novembra 1941.

36 Werner Brockdorff: Geheimkommandos des Zweiten Weltkrieges, Wels 1967.

37 Úrad bol zriadený v deň príchodu gen. G. Ch. Bergra na Slovensko s jedinou úlohou: pokiaľ možno okamžite zlikvidovať vzburu a zjednať poriadok! Prečan, V.: Slovenské národné povstanie. Nemci a Slovensko, dok. č. 93, s. 191, dok. č. 96, s. 194, dok. č. 101, s. 201.

38 Bohužiaľ osobu Oberstleutnanta Fechnera, ktorého uvádza Oberleutnant Erwein Sigismund Graf von Thun-Hohenstein vo vypočúvacom protokole zo 4. decembra 1945, sa zatiaľ nepodarilo bližšie identifikovať. Do pozornosti: Archiv bezpečnostních složek Praha (ďalej len ABS), f. 325 – Stíhání válečných nacistických zločinců, 325-54-2: Protokoly o výslechu obv. Erwina Thuna-Hohenseina. Pri tejto citácii akceptujem skomoleninu časti mien „Erwin“ a „Hohenstein“, pod ktorým je archívna jednotka v pražskom ABS oficiálne naďalej uvádzaná.

formoval o svojom poverení organizovať Abwehrgruppe 218 (Obrannú skupinu 218) pod krycím menom „Edelweiß“ (uvádzanú tiež ako Kampfgruppe Edelweiß) s tým, že veliteľom jednotky je určený on – mjr. Thun-Hohenstein. Údajne mu bolo pre obdobie činnosti jednotky na Slovensku pridelené aj krycie meno Beneš „pro jeho podobnosť chování s prezidentem Benešem“.³⁹ Na veliteľstve Abwehrstelle Wien a Frontleitstelle⁴⁰ II. Süd-Ost obdržal pokyny ako k organizovaniu, tak k činnosti Abwehrgruppe 218, ktorej bolo rozkazom dané prevádzka operácie proti partizánom na strednom a západnom Slovensku a taktiež likvidovať ich zoskupenia v tyle nemeckej armády na území Československa. Rovnako bola určená štruktúra jednotky, ktorá pozostávala zo štábu a štyroch oddielov.⁴¹

Často sa opakuje, respektíve opisuje, že „pravdepodobne od 6. októbra sa Streifkorps Jozef neformálne rozdelil na dva 'samostatné' útvary – Edelweiß a Einheit Jozef (Jednotka Jozef)⁴² a jednotky boli od 5. októbra do 30. októbra sústredené na spoločný výcvik v Rarboroku pri Malackách,⁴³ et cetera, et cetera, et cetera. Keď pominieme fakt, že Rarborok na žiadnej mape nenájdeme, vrátane máp maďarských a nemeckých, resp. rakúskych, nedokážeme spochybníť, že niekde blízko Malaciek výcvik neprebíhal. Pochybnosti však vyvoláva predovšetkým tvrdenie, že Abwehrgruppe 218 vznikla rozdelením Streifkorpsu Jozef. Tieto tvrdenia vyvrátil sám veliteľ počas svojho výsluchu v decembri 1945.⁴⁴

Major Erwein Sigismund Graf von Thun-Hohenstein požíval neochvejnú dôveru ako viedenskej Abwehrgruppe, tak reorganizovanej Frontleitstelle P, a to vďaka svojej vojenskej odbornosti, jazykovej vybavenosti a zásadných „úspechov“ v organizovaní protipartizánskych jednotiek na východnom fronte, plne využívajúc nacionalisticky a antisemitsky zamerané ukrajinské obyvateľstvo stojace na nemeckej strane. Obecne sa teda predpokladalo, že s výstavbou obdobne štruktú-

39 Thun-Hohenstein, M.: Příběh hraběte. s. 85.

40 V zmysle riadiaceho strediska v priamych bojoch, ktoré podliehalo zmenám polohy a ktorého úlohou bolo riadiť dodávky personálu a zásob zbraní, munície a vybavenia, a tiež poľnej pošty určeným jednotkám v bojovej línii. Frontleitstelle sa rozprestierali vo väčších úsekoch, dôverne oboznámené so všetkými vlastnými jednotkami nasadenými v ich úseku určenia. Čísla (alebo verzáľky) označujú ich poľné stanovištia a presné miesta nasadenia.

41 V literatúre obecné sa opakuje termín „oddiel“, ktorý však nekorešponduje s delením nemeckej Heer, ani slovenskou, respektíve československou armádou. Uvádzaný počet príslušníkov jednotlivých štyroch útvaroch je súhlasný s čatou, prípadne rotou.

42 O činnosti jednotky Jozef pozri: Mičev, Stanislav: Špeciálne protipartizánske jednotky na Slovensku. I. Stíhací zväz Juhovýchod – Stíhacia skupina Slovensko s krycím názvom Jozef. Dostupné na http://www.kvhcarpathia.sk/WW2_fakty/11_Jozef/Jozef.htm [cit. 7. 12. 2023].

43 Porovnaj na https://cs.wikipedia.org/wiki/SS-Jagdeinsatz_Slowakei#cite_note-9 [cit. 18. 12. 2023].

44 ABS, f. 325-54-2: Protokoly o výsluchu obv. Erwina Thuna-Hohenseina.

rovanej jednotky na Slovensku nebude žiadny problém. Už začiatkom októbra mal k dispozícii takmer 20 člennú skupinu Turkestanov, z ktorých prijal iba 7 osôb. Október bol po personálnej stránke úspešný pre mjr. Thun-Hohensteina aj vďaka verbunku gen. F. Čatloša, zahájeným už 1. septembra 1944 medzi slovenskými mladými mužmi, ktorých povolal „k výkonu služby pre udržovanie verejného poriadku, bezpečnosti a pokoja“ mimo zákonitého poradia brancov do novo zriadených výcvikových táborov predvojenskej pracovnej výchovy, resp. Slovenskej pracovnej služby (SPS)⁴⁵ v oblasti Schutzzone.⁴⁶ Prijatí boli i aktívni dobrovoľníci z radov slovenskej mládeže a spoločne boli školení a cvičení v duchu (údajnej) oprávnenej a nutnej ochrany Slovenska a jeho politického režimu.⁴⁷ Politické kurzy veliteľských kádrov SPS viedli hlavný veliteľ Hlinkovej mládeže (HM) Alojz Macek (1909–1975) a stúpenec kresťanskej filozofie a ideológ slovenskej štátnosti akceptujúci prvky fašizmu Štefan Polakovič (1912–1999). Časť z nich v počte asi 200 mužov po 28. septembri 1944 na základe dohody velenia obnovenej slovenskej armády – Domobrany a náčelníka HG Otomara Kubalu (1906–1946) bola preradená ku gardistom a o mesiac neskôr daná k dispozícii Abwehrgruppe 218.⁴⁸ V novembri 1944 „prijela do mé jednotky skupina 50 Kavkazanů“⁴⁹, priznal veliteľ skupiny vo vypočúvacom protokole.⁵⁰ Do tzv. nemeckého útvaru sa hlásili v značnom počte nemeckí Slováci, organizovaní v jednotke Heimatschutz Slowakia, a tiež boli povolaní nemeckí vojaci z vybraných útvarov nemeckej okupačnej armády. Krátko po porážke povstania stáli v zbrani v rámci Abwehrgruppe 218 štyri samostatné jednotky, pomenované po prevažujúcom počte vojakov príslušnej národnosti, či miesta ich pôvodu: nemecký (v povojnovej literatúre uvádzaný nesprávne aj ako partizánsky), kozácky, kaukazský a slovenský, spolu v približ-

45 Slovenská pracovná služba bola ustanovená zákonom č. 36. z 12. marca 1942. Jej súčasťou pro forma bola pracovná skupina Deutsche Arbeitsdienstgruppe (DAG), ktorú tvorili príslušníci nemeckej národnostnej menšiny na Slovensku. Pracovná služba mala byť vykonávaná od 18 do 25 roku života povolaných v trvaní maximálne 6 mesiacov, a to vždy pred nastúpením do vojenskej prezenčnej služby.

46 Rozumej v nemeckom ochrannom pásme na Slovensku, definovanom už v prvej zmluve medzi Nemeckou ríšou a samostatným Slovenským štátom, uzatvorenej 23. marca 1939. Podrobne v poznámke číslo 4.

47 Z povolaných a dobrovoľníkov boli oficiálne postavené dva strážne oddiely v Sekuliach a Jakubove; pracovné, (po dva) v Straníku a Tepličke nad Váhom, ďalej v Bánovej a v Stráňanoch, Bratislave a vo Vajnoroch. Pododdiely v Námestove a v Tatranskej Lomnici. Celkove početne predstavovali do 2 000 mužov.

48 Kaniok, Martin: Spomienky na povstanie. Dostupné na <https://www.29august1944.sk/svedectva-doby/spomienky-pamaetnikov/74-kaniok-martin-spomienky-na-povstanie> [cit. 16. 11. 2023].

49 Kaukazani – rozumej príslušníci národov žijúcich pod pohorím Kaukaz, respektíve v regióne od Kumomanyčskej zníženy až po severné hranice Iránu.

50 ABS, f. 325-54-2: Protokoly o výslechu obv. Erwina Thuna-Hohenseina.

nom počte 250 až 350 mužov. Velenie Abwehrgruppe 218 sa nachádzalo v Žiline a v Kremnici, kde prebiehal doplňujúci nábor mužov zo SPS a Heimatschutzu. Počiatky formovania obrannej skupiny sú spojené s mestami (a miestami) Žilina, kde prebiehal základný vojenský výcvik, Malacky, Sekule, Počúvadlo v Štiavnických horách a Nová Baňa, kde sa od začiatku novembra až takmer do jeho konca nacvičovali špeciálne bojové prvky, medzi nimi i prečesávanie lesov, nočné poplchy, nočné prepady a iné. Príslušníci Abwehrgruppe 218 boli dobre vyzbrojení a nadštandardne vystrojení. Nosili nemecké aj slovenské uniformy a od februára 1945 uniformy Waffen SS. Používali zbrane nemeckej, československej a trofejnej sovietskej výroby. Väčšina oddielu bola vyzbrojená československými puškami vz. 24, v menšom počte nemeckou puškou Mauser 98k, a tiež granátmi a ďalšími podpornými zbraňami, vrátane relatívne veľkého počtu guľometov. Jednotka mala aj mínometnú čatu. Všetci dostávali mesačný plat 500 korún slovenských a zvýšené prídely potravín, a tiež alkoholu a cigariet.

Štáb Abwehrgruppe 218 tvorili príslušníci SS jednotiek Brandenburg. Spolu s mjr. Thun-Hohensteinom prišiel na Slovensko aj „jeho zástupca kapitán König, dôstojník pre zvláštne úlohy poručík Junghans, poručík Jeger, šikovateľ Unterlechner, šikovateľ Krampf, poddôstojník Rieger a ďalší“.⁵¹ Veliteľovi už v októbri boli k dispozícii ukrajinskí nacionalisti, ktorí vytvorili kozácky oddiel o sile 40–50 mužov. „Bola to zberba zložená zo zradcov, ktorá sa svojou vražednou činnosťou prezentovala už na Ukrajine. V čele tohoto oddielu bol šikovateľ Bertisov, jeho zástupcom poddôstojník Teplovok a ako nemecký poradca bol k oddielu pridelený šikovateľ Krampf.“⁵²

Útvary navzájom spolupracovali, t. z., že v prípade nutnosti sa na akcii podieľali spoločným dielom, i keď iné vykonali sôlovo. Veliteľ Abwehrgruppe 218 (a súčasne nemeckého oddielu) mjr. Thun-Hohenstein činnosť zhodnotil „Abwehrgruppe 218 sa od októbra 1944 do kapitulácie zúčastňovala operácií proti partizánom. Vykonaných bolo asi 500 operácií a zajali sme asi 500–600 ľudí. Pri bojoch bolo zabitých asi 50–60 partizánov. Zajatých partizánov sme nezabíjali. Odovzdávali sme ich do špeciálneho tábora umiestneného v Banskej Bystrici a tiež v kúpeľoch Štubňa. Asi 140 partizánov sme odovzdali odboru I. c Tankovej divízie Tatra. Aký bol ich ďalší osud, neviem.“⁵³

Zo všetkých oddielov z niekoľkých dôvodov vynikal predovšetkým slovenský. Ako názov napovedá, v jeho zostave prevažovali mladí slovenskí muži, pôvodne povolani do útvaru SPS. Po prvých vojenských úspechoch povstalcov bolo ale roz-

51 Míčov, Stanislav: Špeciálne protipartizánske jednotky na Slovensku. Dostupné na <https://www.detektorweb.info/clanek/specialne-protipartizanske-jednotky-na-slovensku> [cit. 27. 12. 2023].

52 Tamže.

53 ABS, f. 325-54-2: Protokoly o výslechu obv. Erwina Thuna-Hohenseina.

hodnuté o reorganizácii časti jej jednotiek, ktoré po ďalšom výcviku boli vyzbrojené a pridelené na práce aj pre nemeckú armádu. Veliteľom jednotky, ktorá bola disponovaná do Žiliny, bol 3. októbra 1944 menovaný poručík Martin Kaniok (1918–nezistené), dovtedy veliteľ Strážnej jednotky SPS v Jakubove. Podľa jeho povojnového svedectva už v Žiline ich očakávali štyria príslušníci Wehrmachtu v čele s Oberfeldwebelom (hlavným šikovateľom) Josefom Ulrichom (krycie meno Novak), ktorí im boli pridelení ako poradcovia pri organizovaní novej jednotky, pričom práve od nich sa (údajne) po čase dozvedel, že sú súčasťou nemeckej protipartizánskej jednotky Edelweiß.⁵⁴ Jeho zverenci najskôr vykonávali strážnu službu pri Budatíne a budovali zákopy pri Varíne a súbežne pokračovali vo vojenskom a ženijnom výcviku, najmä nácviu prečesávania lesov a nočných poplachov. Zároveň za dozoru nemeckých poradcov prebiehal každý deň poradový výcvik, ktorý bol podmienkou pre včlenenie jednotky do Abwehrgruppe 218-Edelweiß. Zrejme už všetkým príslušníkom bolo jasné, že výcvik nie je vedený pre jednotku strážnej služby, v čom ich ubezpečila i častá prítomnosť majora Erweina von Thun-Hohensteina pri špeciálnej príprave. Osobne mu záležalo na vynikajúcich spravodajských agentoch ale i profesionálnych provokatéroch a zabijakoch. Ostatne sieť donášačov, agentov predstierajúcich povstalcov a zvlášť partizánov budoval aj v rámci ostatných oddielov Edelweisu, kde výcvik prebiehal zjednodušene. Títo ho informovali o náladách aj vo vlastnej jednotke, a tiež o povahových črtách jej jednotlivých príslušníkov, čo precízne využíval pri protipartizánskych akciách.⁵⁵

Už od 4. novembra 1944 z rozhodnutia SS-Obergruppenführera a Generala der Waffen SS und Polizei Hermanna Johanna Matthäusa Höfleho (1898–1947), ktorý 19. októbra 1944 nahradil SS-Obergruppenführera G. Ch. Bergera vo funkcii veliteľa Nemeckých vojsk na Slovensku, bola špeciálna jednotka SPS podriadená veliteľovi Abwehrgruppe 218 majorovi Thun-Hohensteinovi, o čom o tri dni neskôr (ešte stále) jej veliteľ, poručík Kaniok informoval slovenské MNO. Oficiálne sa tak ale stalo až na konci roku 1944, po dôkladnej revízii výcviku jej príslušníkov osobne mjr. Thun-Hohensteinom, ktorý uznal hodných byť v radoch Edelweisu z cca 200 mužov 130, ktorých 16. decembra 1944 prevzala ako dobrovoľníkov do svojho stavu nemecká branná moc. Tým úradne (a to i vzhľadom na rozdielne prijatie príslušníkov ostatných troch rôt) bola slovenská rota začlenená do Abwehrgruppe 218 – Edelweiß. Súčasne za jej veliteľa bol vymenovaný kapi-

54 Kaniok, M.: Spomienky na povstanie. Dostupné na <https://www.29august1944.sk/svedectva-doby/spomienky-pamaetnikov/74-kaniok-martin-spomienky-na-povstanie> [cit. 16. 11. 2023]. Známe sú však i interpretácie, ktoré tvrdia, že k stretnutiu s nemeckými poradcami došlo v Trnave o deň skôr, 2. októbra 1944.

55 Mičev, S.: Špeciálne protipartizánske jednotky na Slovensku. Dostupné na <https://www.detektorweb.info/clanek/specialne-protipartizanske-jednotky-na-slovensku> [cit. 27. 12. 2023].

tán Ladislav Nižňanský (1917–2011), ktorý po svojom zajatí⁵⁶ súhlasil so vstupom do jednotky.⁵⁷ Formálna stránka celého prijatia bola uzavretá onedlho v Kremnici. Príslušníci bývalej Špeciálnej jednotky SPS tu prisahali vernosť Nemeckej ríši a Adolfovi Hitlerovi. Slovenskí muži sa takto dostali plne do služby nacistov a vedome sa zapojili do boja proti vlastnému národu v rámci špeciálnej protipartizánskej jednotky Abwehrgruppe 218 – Edelweiß.

Záverom je nutné zdôrazniť, že špeciálnu jednotku s krycím kódovaním Edelweiß tvorili odvedenci, dobrovoľníci – často dobrodruhovia, ale aj zradcovia a individua s pochybenou minulosťou a morálnymi zásadami, deklasovaní zločinci, fašistickí a náboženský devianti rôznych národností, spravidla nacionalisticky vyhranení, ale tiež demoralizovaná mládež, chtivá neobyčajných zážitkov. Nie je novým poznatkom, že okrem Nemcov, Slovákov (resp. slovenských a českých Nemcov) značný počet útvaru tvorili Ukrajinci,⁵⁸ ale i jednotlivci ďalších národov Sovietskeho zväzu, ktorí stáli bezvýhradne na strane nemeckých nacistov. A rovnako nie je novým faktom ani to, že za tzv. bonusy, spravidla majetok a cennosti zavraždených, či zvýšenú finančnú odmenu, svoju účasť na akciách plných ľudských tragédií doviedli k maximálnej spokojnosti veliteľa jednotky.

Popri „bežných“, prepadoch skupín partizánov ale tiež civilov a vojakov porazenej 1. československej armády na Slovensku a 2. československej samostatnej paradesantnej brigády sformovanej v ZSSR, ktorí sa po 28. októbri 1944 zoskupovali do útvarov naďalej bojujúcich proti nemeckej okupačnej armáde partizánskym spôsobom boja (ostatne ako bojové výpady proti nim zhodnotil veliteľ mjr. Thun-Hohenstein),⁵⁹ Abwehrgruppe 218 dosiahla aj výnimočných a spravodajsky trofejných „úspechov“. Radí sa medzi nich akcia štábu v čele so svojim veliteľom za podpory kozáckej a kaukazskej roty, zahájená 21. decembra 1944 v katastri obce Brezno nad Hronom. O päť dní na to bolo objavené v oblasti Veľkého boku v Nízkych Tatrách domnelé stanovište partizánov. Aké však bolo veľké prekvapenie nacistov, keď sa im dobrovoľne vzdal kpt. Ján Juraj Stanek (1909–1996),

56 Do SNP sa zapojil spolu so žilinskou posádkou v čele s kpt. Jozefom Dobrovodským. V polovici septembra 1944 sa stal náčelníkom štábu V. taktickej skupiny I. ČSA na Slovensku a o mesiac neskôr jej III. taktickej skupiny. Pravdepodobne 10. novembra 1944 bol zajatý nemeckou jednotkou.

57 O prevzatí časti príslušníkov Špeciálnej jednotky SPS do stavu nemeckých branných síl bol v Bratislave 15. decembra 1944 vyhotovený úradný záznam podpísaný veliteľom Nemeckej armády na Slovensku generálom H. J. M. Höfflem a hlavným veliteľom HM A. Mackom. Macek 23. januára 1945 oznámil intendačnému oddeleniu MNO, že Špeciálna jednotka SPS 16. decembra 1944 prestala existovať.

58 V tomto ohľade nás čaká podrobný výskum predovšetkým v archívoch Ukrajiny a Ruskej federácie. Neprebádaným celkom naďalej zostáva aj osud príslušníkov Abwehrgruppe 218 – Edelweiß po ukončení druhej svetovej vojny.

59 Do pozornosti obsah poznámky č. 53.

prednosta 2. spravodajského oddelenia slovenskej armády a spolu s ním aj príslušníci americkej misie Office of Strategic Services (OSS, Úradu pre strategické služby) v čele s poručíkom Jamesom Holtom Greenom (1909–1945) a britskej misie Special Operations Executive (SOE, Oddelenia pre zvláštne operácie), ktorej velil major John Sehmer (1904–1945). Za tak nečakaný úlovok bolo veleniu jednotky niekoľkými spôsobmi poďakované osobne Heinrichom Himmlerom. Kým všetci zatknutí vojaci, pravda s výnimkou „Železného kapitána“ J. J. Staneka, boli popravení v Mauthasene,⁶⁰ major Erwein von Thun-Hohenstein bol vyznamenaný Železným krížom I. triedy.⁶¹

Medzi najtragickejšie akcie rôť Abwehrgruppe 218, podporených miestnymi skupinami Heimatschutzu, patria barbarské útoky na civilných obyvateľov obcí Prochoť, Župkov, Hrabíčov ale najmä Klak a Ostrý Grúň, ležiacich v pohorí Vtáčnik v dňoch 21. až 24. januára 1945. Obce aktívne pomáhali v spravodlivom boji povstalcem a následne aj partizánskym jednotkám, za čo boli obce vyrabované, vypálené a jej obyvatelia popravení. Tieto vražedné živly sa zvlášť kruto pomstili obyvateľom Ostrého Grúňa a Klaku, kde postrieliť spolu 146 osôb, časť z nich upálili a rovnaký osud postretol aj ich obydlia a hospodárske staviská.⁶² Prepadové akcie, pri ktorých došlo k masovým vraždám civilného obyvateľstva sú považované za jedny z najbrutálnejších nacistických odplatných akcií na území Slovenska.⁶³ Medzi rovnako zásadné aktivity príslušníkov Abwehrgruppe 218 na Slovensku patrilo prenasledovanie a vraždenie Židov. Podľa archívnych dokumentov, uložených vo viacerých archívoch Českej republiky a Slovenskej republiky, obeť zastrelených alebo popravených partizánov sa pohybuje na hranici počtu 300 osôb a asi 600 ďalších zásluhou príslušníkov Abwehrgruppe 218 padlo do zajatia a väčšina z nich bola odoslaná do koncentračných táborov, a len malý počet sa navrátil.

Samostatnú kapitolu vojnových zločinov tvorí ich právne posúdenie a následne odsúdenie ich iniciátorov a vykonávateľov. Pravdou je, že veliteľ Abwehrgruppe 218 major Erwein Sigismund Graf von Thun-Hohenstein sa po 5. máji 1945 snažil spolu so svojimi vernými územie slobodného Československa čo najskôr opustiť, avšak bol zajatý Červenou armádou, prevezený do maďarského mesta Šoproň, sovietskymi spravodajcami držaný v zajatí a vypočúvaný. Dňa 18. januára 1946 bol sovietskym vojenským tribunálom za svoje činy odsúdený na trest smrti, ktorý bol

60 Sládek, Čestmír: Americká vojenská misia na Slovensku, s. 19–38. Šolc, Jiří: Vojenská misia Velkej Británie na Slovensku. Operácia Windprof, s. 41–56. In: Zudová-Lešková, Zlatica (ed.): Spojenecké misie. Banská Bystrica 1990. Downs, Jim: World War II: OSS Tragedy in Slovakia. Oceanside 2002.

61 Thun-Hohenstein, M.: Příběh hraběte, s. 48–49, 90.

62 Halaj, D. a kol.: Fašistické represálie na Slovensku, s. 126–127.

63 Lacko, Martin: Slovenské národné povstanie 1944. Bratislava 2008, s. 177 a n.

vykonaný 12. februára 1946. Spravodlivosť bohužiaľ nebola dopriata hodnostne a funkčne nižšie postaveným dôstojníkom a vojakom Abwehrgruppe 218 v čele s Ladislavom Nižňanským, veliteľom slovenskej roty, ktorý nielenže nebol za svoje činy odsúdený, ale na viac po úteku z Československa požíval obecnú úctu medzi československými exilovými autoritami.⁶⁴

Pravdivému poznaniu faktov a súvislostí vyššie netienených činov, ako i ich spravodlivému posúdeniu bohužiaľ nenahráva ani stav archívnych dokumentov, pretože správa fondu MV 325-39-4 SNB pravdepodobne spojila všetku činnosť jednotky Edelweiß spoločne s menšou jednotkou Einheit Jozef dohromady a je tu pod hlavičkou Edelweiß mylne uvedený aj kompletný zoznam všetkých príslušníkov SS-Jagdeinsatz Slowakei 232 slovenskej národnosti. Zoznam „Jozef“ obsahuje aj české mená a obeť decimovania obce Prlov.⁶⁵

Je však zrejmé, že bilancia vraždenia príslušníkov Abwehrgruppe 218 (Kampfgruppe Edelweiß) je i s odstupom 80 rokov stále nejasná a alarmujúca!

64 Za mnohé štúdie: Tomek, Prokop: Ladislav Nižňanský. Válečné zločiny a studená válka. Paměť a dějiny, č. 2, 2016, s. 68–78.

65 ABS, f. SNB, 325-39-4.

Abwehrgruppe 218 (Kampfgruppe Edelweiß)**An unclear balance of clear acts carried out by the special Nazi unit in Slovakia between 1944 and 1945**

The year 1943 had a crucial impact on the course of the second war of the 20th century when the immense military and civilian casualties brought about a fundamental change in the proportion of forces on the key fronts between the Axis powers, which provoked the global conflict, and the Allies who carried out a defensive military strategy. The achievements on the battlefields motivated the Czechoslovak politicians and diplomats in exile to new activities, but also sparked resistance and even an open fight against the German Nazi authorities, the occupational Wehrmacht units and the domestic collaborative governments. This initiative also found response in the war-time Slovak Republic, a progressive supporter of Nazi Germany, when the government of Vojtech Tuka together with President Msgr. Jozef Tiso announced measures aimed at the destruction of any anti-German or anti-government resistance, thus continuing in Slovakia's role of an obedient vassal. A fundamental transformation of the governmental plans in Slovakia's everyday practice was precipitated by the preparation of an armed uprising, which was announced on 29 August 1944, and which was headed by its main military power, the 1st Czechoslovak Army in Slovakia and numerous partisan units that were declared part of the Czechoslovak defence force. The insurgents had to face fully alerted Domobrana units, the Hlinka Guards (or the Hlinka Guard Emergency Divisions, from the mid-September), the Freiwillige Schutzstaffel (Voluntary Protection Corps) and Heimatschutz (or Heimatschutz Slowakei), the Slovak German protection units and most importantly the German military, security, intelligence and special units operating against the partisans and insurgents, but also persecuting the Jews, gypsies and citizens supporting the uprising. The most prominent unit that earned an exceptional status was Edelweiß, which was subordinated to Abwehr, the German military intelligence and counter-intelligence service. It gathered intelligence on its opponents in the subjected states, but also participated in direct liquidation of enemies through special forces using any possible means and forms. The units were commanded by reliable, war-proven soldiers such as Oberleutnant Erwein Sigismund Graf von Thun-Hohenstein, one of the chosen ones, who were to deal with the „partisan gangs and disobedient army“ in the shortest possible time and establish order in Slovakia. He had „worked“ on his prestigious position of an officer fully dedicated to Nazism since 1940 when he was assigned to Zur besonderen Verwendung (ZbV) No. 800 Lehrregiment Brandenburg (i.e. Special Operations Unit No. 800 of the Brandenburg Training Regiment) where he commanded training of a sabotage unit and then, following the successful German-Slovak campaign against the Soviet Union from 22 June 1941, he was entrusted with recruitment of volunteers among Soviet prisoners of war, preferably Ukrainian nationalists and Cossaks. For a time,

he commanded *Bataillon Ukrainische Gruppe Nachtigall* (the Ukrainian Nightingale Battalion, also referred to as the Ukrainian Nationalist Legion) where he took part in most of the unit's actions. It is therefore most likely that he was not a mere silent witness of the massacres of Jewish population in Lviv. In September 1944, he was assigned to *Abwehrgruppe 218* (Defense Unit 218) with the code name „*Edelweiß*“ (also referred to as *Kampfgruppe Edelweiß*, i.e. Edelweiss Combat Group), which at the end of October launched operations against partisans in central and western Slovakia with the strength of military headquarter and four units. The unit focused on liquidation of partisan groups in the rear of the German Army across the entire territory of Czechoslovakia where the repressions were actively carried out by a Slovak division commanded by Capt. Ladislav Nižňanský. Col. Thun-Hohenstein personally summarized the unit's activity as follows: „From October 1944 to the capitulation, *Abwehrgruppe 218* participated in operations against partisans. There were about 500 operations and we captured about 500–600 people. About 50–60 partisans were killed during the fighting.“ However, this enumeration is misleading and false. *Abwehrgruppe 218* achieved extraordinary intelligence „*trophies*“ such as the capture of the American Office of Strategic Services members commanded by Lieutenant James Holt Green and the British Special Operations Executive mission commanded by Major John Sehmer at *Veľký bok* in the Low Tatras on 26 December 1944. The most tragic operations of the *Abwehrgruppe 218* units, supported by the local *Heimatschutz* groups, also included barbarian attacks against civilian populations of the villages of *Prochoť*, *Župkov*, *Hrabičov*, *Klak* and *Ostrý Grúň* in the *Vtáčnik Range* between 21 and 24 January 1945. It is therefore apparent that the balance of murdering committed by *Abwehrgruppe 218* is still unclear and alarming even after 80 years of freedom.